

TOPLUMLARIN YÖNETİLMESİNDE SİSTEM SORUNU OLARAK DARBELER*

COUPS AS A SYSTEM PROBLEM IN MANAGING SOCIETIES

Abdullah KARA**

Veysel KARKIN***

Makale Bilgisi/Article Info: Geliş/Received: 10/11/2021 Düzeltme/Revised: 27/12/2021 Kabul/Accepted: 29/12/2021

Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf / Cite as: Kara, A. ve Karkin, V. (2021). Toplumların Yönetilmesinde Sistem Sorunu Olarak Darbeler. *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 213-225. <https://doi.org/10.52735/bellek.1021593>

ÖZ

Darbeler devrimlerden farklı olarak içinde şiddet barındıran köklü değişikliklerin hedeflenmediği mevcut düzende meydana gelen çatlakların giderilmesi için ortaya çıkan eylemler olmuştur. Darbelerin sosyal, siyasi ve iktisadi olmak üzere birçok sebebi olabilir. Darbelerin gerçekleştiği ülkeler genel itibarıyla az gelişmiş ya da sistemsel sorunları olan yani mevcut düzeninin temellerinin sağlam atılmadığı ülkeler olmuştur. Orta Çağ boyunca hâkim olan krallık ya da monarşi yönetimleri zamanla toplumlara hitap etmeyen kurumlar haline gelmişlerdir. Yakın ve Yeni Çağ itibarıyla değişmeye başlayan yönetim şekilleri birçok devletin dağılmasına neden olmuş yeni sistemleri ise genel olarak ulusal kimlikle ve halkın doğrudan yönetime dâhil edildiği parlamenter sistemler oluşturmuştur. Avrupa'nın yaklaşık yüz yıl önce geçmeye başladığı sistemlere Doğu dünyası ayak uyduramamış sistem değişikliklerinde geç kalınmıştır. Bu durum da Avrupa'nın Orta ve Yakın Çağlar boyunca yaşadığı bunalımların Doğu dünyasına taşınmasına neden olmuştur. Günümüzde dahi birçok Ortadoğu ülkesi benzer yönetim anlayışlarından kaynaklı bunalımlar yaşamaktadır. Yakın geçmişinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yaşadığı siyasi ve askeri darbelerin yanı sıra birçok Arap ülkesinde de benzer durumlar yaşanmıştır. Hala etkisini sürdüren Arap Baharı da bu duruma genel bir örnek teşkil etmektedir. 1920'li yılların başında Türkiye Cumhuriyeti kurulurken demokratik ve ulusal yönetimin ilk gereği olan partilerin kurulup halkı bu oluşumların temsil etmesi hedeflenmiştir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk kurulan sistemin askeri vesayetten uzak tutulması için elinden geleni yapmış sivil-asker dengesini korumuştur. Cumhurbaşkanlığı döneminde birçok silah arkadaşı ile ters düşmüş, ömrü boyunca gerçek bir muhalefet partisi oluşumunu desteklemiştir. Gerek

* Bu araştırma sürecinde; TR Dizin 2020 kuralları kapsamında “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde” yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden” hiçbirini gerçekleştirilmemiştir.

** Dr., Gaziantep Üniversitesi Göç Enstitüsü, Gaziantep/Türkiye, e-mail: abdullahkara01@gmail.com, **ORCID: 0000-0002-9771-7950**

*** Uzman, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep/Türkiye, e-mail: krknvysl@gmail.com, **ORCID: 0000-0003-3651-1390**

toplumun buna hazır olmaması gerekse Osmanlı Devleti'nden kalan askeri geleneğin etkisinin kırılmasının zaman alması tam anlamıyla demokratik bir düzene geçilmesinin önünü kesmiştir. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk döneminden sonra da benzer bunalımlar yaşanmıştır. 1950'li yıllar Türkiye'de çok partili hayata geçilen dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Ülke yönetiminde yeni bir dönemin başlaması da gözlerin iktidar partisine çevrilmesine neden olmuştur. Ülkeyi salt çoğunlukla yöneten bir iktidarın ise ülkenin geleceği için atılan adımları elinde bulundurduğu yetkiler sayesinde kolayca gerçekleştirmesi, daha açık ifadeyle ülkenin geleceği için atılan adımların cesurca atılması ülkenin kuruluşunda ve geleceğinde rol oynayan farklı erklerin harekete geçmesiyle sonuçlanmıştır. Harekete geçen bu güç erklerinin başında ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulması ve yönetilmesinde önemli rol oynayan ordu yer almıştır. İktidarda bulunan hükümet partilerinin sınırsız güce kavuştuğu, Atatürk ilke ve inkılaplarına aykırı hareket edildiği düşünceleri ve yönetimde bulunan partinin mevcut düşüncenin dışında hareket ettiği algısının oluşması askeri müdahaleleri beraberinde getirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde gerçekleşen darbeleri sadece iç sebepleri ile açıklamak yanlış olduğu gibi toplumun buna hazır olup olmadığının da göz ardı edilmesi yanlış olacaktır. Türkiye'nin yaşadığı toplum dönüşümü ve dönüşüm sonucunda yaşanan olaylar ise Doğu toplumlarına sistem değişikliklerinin geç gelmesi ile açıklanabilir. Her toplumun zaman içerisinde yaşadığı dönüşüm evresi farklı olmakla birlikte toplumların yönetilmesi anlamında Doğu toplumlarına yirminci yüzyıl itibarıyla yansımaya başlayan yönetim biçimi değişiminin ilk meşalesini Türk halkı yakmıştır. Yirminci yüzyılda temelleri henüz atılan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde Cumhuriyet yönetim biçiminin benimsenmesi Türk toplumunda yönetim biçimi dönüşümü için büyük bir reformun gerçekleştiğini göstermiştir. Bu dönüşümle birlikte Türk Toplumunun hazırbulunuşluk düzeyinin gelişmesi bir diğer ifade ile toplumun bütün kesimlerinin ülke yönetiminde temsil edilebilmesi gelecek adına demokratik yönetim anlayışı ve geleneğin geliştiğini gösterecektir.

Anahtar Kelimeler: Darbe, Sistem, Demokrasi, Toplum, Cumhuriyet.

EXTENDED SUMMARY

Unlike revolutions, coups were actions that emerged to eliminate cracks in the existing order, in which radical changes containing violence were not targeted. Coups can have many reasons, including social, political and economic. The countries where the coups took place were generally underdeveloped or had systemic problems, that is, the foundations of the current order were not well laid. During the Middle Ages, the kingdom or monarchy administrations have become institutions that do not appeal to societies over time. The forms of government that started to change as of the Near and New Ages caused the disintegration of many states, and the new systems were generally formed by national identity and parliamentary systems in which the people were directly included in the administration. The eastern world could not keep up with the systems that Europe started to pass about a hundred years ago, and it was late in the system changes. This situation caused the depressions that Europe experienced during the Middle and Modern Ages to be transferred to the eastern world. Even today, many Middle Eastern countries are experiencing depressions stemming from similar management approaches. In addition to the political and military coups experienced by the Republic of Turkey in its recent past, similar situations have been experienced in many Arab countries. There have been many verbal or verbal coup attempts that have an important place in the history of the Republic of Turkey and that affect the change of society for good or bad. The reasons for these coups are a matter of debate even today. Behind the known reasons lie a large number of unknown and in need of interpretation. While the apparent reasons consist of the reasons determined for the state mechanism to become dysfunctional for the society in general, the unknown ones can be mentioned as either the effect of external factors or the intolerance of a different opinion inside. In addition to all these factors, the fact that the traditions that make up the memory of a state's society are available to coups and that there is no reaction to this situation presents coups as viable developments. A correct analysis of the developments in world history before the social transformation experienced with the establishment of the Republic of Turkey will facilitate a correct understanding of the developments in Turkey and the Middle East today. The fact that the reform efforts made throughout the history of humanity were not with the will of the people, but in spite of the people, deepened the disruptions in the administration. Whether the change in Turkish society is related to the transformation in European society will also be understood when looking at the events from an outside perspective. All scientifically forward-looking studies in Europe are called reforms. These developments, on the other hand, have been shaped by the reaction mechanism of the people, who gained knowledge and a critical perspective. It is known that the reforms, few examples of which were witnessed in the West, took place with the active role of the people. This transformation, which was realized by the enlightenment of the people against the kingdom regimes or religious authorities, also tightened the foundations of the newly established system. It is necessary to focus on the historical background of the coups before discussing whether they are a system problem or not. For example, the subject on which ground the Ottoman Empire was founded, who is the heir of it, whose legacy it carries will also show the source of the habits brought to the present day. The Turks, who are also the founders and owners of the Ottoman Empire, have established many powerful and deep-rooted states throughout history or have taken part in the administrative levels

of the established states. Therefore, they also have a deep-rooted state tradition. Every Turkish state established has fulfilled the requirements of its age and succeeded in being among the most powerful of its time. Although these established and managed states do not follow each other in a sequence, each newly established Turkish state claimed the legacy of the previous one and developed by putting it on the created system. The Ottoman State represented the Turkish state before the Republic of Turkey. The Ottoman Empire was the Turkish state that brought centralism to the highest level among the Turkish states established until this period. This system, which was extremely effective and useful during the establishment and development periods of the state, later turned into a disease that collapsed the state from within. This centralized structure is not only a system specific to Turks, but also constituted the system of many states established in the geography that we can call the East. The Ottoman Empire, like every Turkish state established before, showed the highest level of interest in the army and military institution, and when the state completed its establishment, a strong system was first established in the field of soldiers and military service. In this direction, the timar system, which was also used in the Roman Empire, which was one of the previous states, set an example for the Ottoman soldier training practice. The Janissary corps, which was established later, assumed the duty of the central army of the Ottoman state. At first, this army was very useful in the conquests in Europe, but in time, the state began to decline due to the indifference of the Ottoman state to the economic, military and political developments in Europe. However, due to the deterioration in the military system and the economic loss of power of the state, various rebellion movements have occurred. XVIII. the end of the century and the XIX. The loss of land and the population change in the Anatolian geography throughout the century increased the concerns in order to save the state, and the frequency of the wars increased the efforts for the modernization of the army. In the century when the Ottoman Empire lived its last days, changes were experienced in all areas of political, legal, social and economic life, and 139 new groups and innovative intellectuals, which were brought about by the modernization of Ottoman society, were organized around the army. The developments that caused the French Revolution in the recent past and that led the western lands of the Ottoman Empire to boil have not been fully understood. Ottomanism, Islamism, Westernization and Turkism movements were tried to be tried and conveyed to the society from above by a method in order to save the state by the members of the army institution, which was the central structure of the Ottoman Empire and the center of innovations. The innovative works of the intellectual group, which we can call the New Ottomans, who were members of the military class and also received a western education, and their desire to direct the society affected the last half of the last century of the Ottoman Empire. At the beginning of these powers that took action was the army, which played an important role in the establishment and management of the Republic of Turkey. The thoughts that the ruling parties gained unlimited power, that they acted contrary to Atatürk's principles and reforms, and the perception that the ruling party acted outside the current thought brought military interventions. It would be wrong to explain the coups that took place in the history of the Republic of Turkey with only internal reasons, and it would be wrong to ignore whether the society is ready for it or not. The transformation of society in Turkey and the events experienced as a result of the transformation can be explained by the late arrival of system changes in Eastern societies. Although the transformation phase experienced by each society over time is different, the Turkish people lit the first torch of the change in the management style, which started to reflect on the Eastern societies as of the twentieth century, in terms of the management of societies. The adoption of the republican form of government in the Republic of Turkey, the foundations of which were just laid in the twentieth century, showed that a major reform took place for the transformation of the form of government in Turkish society. With this transformation, the development of the level of readiness of the Turkish society, in other words, the representation of all segments of the society in the country's administration will show that the understanding of democratic management and tradition have developed in the name of the future.

Key Words: Coup, System, Democracy, Society, Republic.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde önemli bir yer edinen ve toplumun iyi ya da kötü anlamda değişimine etki eden birçok fiili ya da sözlü çok sayıda darbe girişimi yaşanmıştır. Bu darbe girişimlerinin sebepleri günümüzde dahi tartışma konusudur. Bilinen sebeplerin arkasında çok sayıda bilinmeyen ve yorumlanması gereken sebepler de yatmaktadır. Bilinen sebepler genel anlamda devlet mekanizmasının toplum için işlevsiz hale gelmesi yönünde belirlenen sebeplerden oluşurken bilinmeyenler ise ya dış etkenlerin etkisi ya da içte farklı bir görüşe duyulan tahammülsüzlük olarak zikredilebilir. Bütün bu faktörlerin yanı sıra bir devletin, toplumunun hafızasını oluşturan geleneklerin darbelere müsait olması ve bu duruma bir

tepkinin oluşmaması da darbeleri yaşanabilir gelişmeler olarak karşımıza çıkarmaktadır. Burada devreye daha önce oluşturulmuş ve bir gelenek haline gelmiş sistem girmektedir. Bir tercih olarak Türk tarihi içerisinde zikredilen *her Türk asker doğar* ya da *Türkler ordu millettir* yaklaşımları özünde köklü bir kültürün tezahürü olsa da bu kültürü özünde taşıyan milletin kültürünün devlet kademesini oluşturanlarca yanlış yorumlanması mevcut düzenin aksamasına neden olmaktadır. Devleti oluşturan herhangi bir kurumunun bir diğerinden üstün kabul edilmesi ya da sosyal hukuk devleti üzerine çıkarılmaya çalışılan güçleri toplumda geri dönüşü olmayan aksamalara sebep olmaktadır. Sistem kurulurken temelinde belirlenecek aktörlerin doğru zemine oturtulmaması sistemi aksak hale getirmektedir. Bu aksaklıklar içerisinde mevcut yönetimin farklı sebepler bahane edilerek lağvedilmesi her ne kadar meşru sebeplere dayandırılrsa da toplumun işleyişi yönünde kötü sonuçlar doğurmaktadır. Ülkenin yönetimine doğrudan müdahale olan darbeler kanlı sonuçlara yol açabildiği gibi mevcut düzende durağan olan toplum gelişimini de daha geriye itmektedir. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarihi içerisinde gerçekleşen darbelerin de her ne sebeple olursa olsun meşru bir zemine oturtulmaya çalışılması da gelenek olarak kabul edilmesi yanlış bir yaklaşımdır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşu ile yaşanan toplumsal dönüşümden önce dünya tarihinde yaşanan gelişmelerin doğru analiz edilmesi bugün Türkiye ve Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerin doğru anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. İnsanlık tarihi boyunca yapılan reform çalışmalarının halkın isteği ile değil de halka rağmen olması yönetimdeki aksaklıkları derinleştirmiştir. Türk toplumunda yaşanan değişimin Avrupa toplumundaki dönüşüm ile bağlantılı olup olmadığı da yaşanan olaylara dışarıdan bir bakış açısı ile bakıldığında anlaşılacaktır. Avrupa'da bilimsel anlamda ileriye dönük bütün çalışmalar reform olarak adlandırılmıştır. Avrupa'da yaşanan reformlar ise bilgi birikimi ve eleştirel bir bakış açısı kazanan halkın tepki mekanizması ile şekillenmiştir. Batıda birkaç örneğine şahit olunan reformların halkın etkin rolü ile gerçekleştiği bilinmektedir. Krallık rejimleri ya da dini otoritelere karşı halkın aydınlanarak gerçekleştirdiği toplumsal dönüşüm yeni kurulan sistemin temellerini de sıkılaştırmıştır. Örneğin İngiltere'de 15 Haziran 1215 tarihinde yaşanan olay halkı arkasına alan baronların İngiltere kralı ile temel hak ve özgürlükler toplumların yönetilmesinin değişimi konusunda atılan ilk adımını oluşturmuştur. Magna Carta (Great Charter of Liberties) adı verilen bu gelişme Orta Çağ şartlarında gerçekleşen ve krallık halkının özgürlük ve haklarını güvence altına alması bakımından önem arz etmiştir.¹ Günümüze değin önemini koruyan bu gelişme İngiltere'de hukuk temelli bir devletin hüküm sürmesini sağlamıştır. İngiltere'nin konumu gereği Magna Carta'nın Avrupa dünyasına pek aksetmediğini de söylemek mümkündür. Nitekim Avrupa'nın aydınlanması ya da Doğu'daki bilgi birikiminin Batı'ya taşınması Haçlı Seferleri ve devamında da Osmanlıların Batı'ya yönelik fetih politikalarıyla olmuştur diyebiliriz. Osmanlı Devleti İstanbul'u fethettiğinde dünyanın en büyük bilgi birikimlerinden biri olan şehirdeki domino taşlarını da oynatmıştır. İstanbul'un fethi ile şehirde bulunan birçok eserle birlikte birçok dönem aydını da İtalya'ya oradan da Avrupa'ya gitmiştir. Avrupa'nın aydınlanma serüveni de bu sayede başlamıştır. Osmanlıların ticaretin merkezi konumunda olan bölgeleri tutmaları da Avrupalıları farklı güzergâhlar aramaya itmiştir. Avrupalıların kendi başlarının çaresine bakmak zorunda kalmaları bir nevi zorunlulukla birçok alternatif çözüm bulmalarıyla sonuçlanmıştır. Keşfedilen farklı coğrafya ve kaynaklar günden güne Avrupalıları zenginleştirirken, bu zenginlikler de insanların düşünebilecekleri zemini sağlamıştır. Gerek Doğu'dan getirilen birikimler, gerek zorunluluklar ve gerekse keşifler Avrupa'yı kapitalist bir topluma doğru sürüklemiştir.² XVII. yüzyılda gerçekleşen İngiliz devrimini XVIII. yüzyılda Fransız İhtilali ve XIX. yüzyılda da Alman

¹ Ersan İlal, Magna Carta. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 1968, s. 213.

² Hakkı Uyar, Türkiye'de Askeri Darbeler ve Nedenleri Üzerine Bir Analiz Denemesi, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 2015, s. 78

felsefesi aydınlanması izlemiştir. Aslında bu yaşananlar Avrupa'nın toplumsal dönüşümünü simgelemiştir. Batı'da aydınlanma çağı yaşanırken Doğu geçmiş alışkanlıkların sürdürüldüğü bir coğrafya olarak kalmıştır. Batı'da halk insan hakları ve özgürlükler yolunda önemli adımlar atarken Doğu'da tarihin ilk çağlarında toplumu idare eden Tanrı-Kralların yerini gücünü Tanrıdan alan aile veya kişiler almaya devam etmiştir. Batı'da bilim önem kazanırken Doğu'da din ve doğmalar halk üzerinde etkileyici faktör olarak kalmaya devam etmiştir.³

1. Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Kalan Miras

Darbelerin sistem sorunu olup olmadığı konusuna geçmeden tarihsel arka planı üzerinde durulması gerekmektedir. Örneğin Osmanlı Devleti'nin hangi zeminde kurulduğu, kimlerin vârisi olduğu, kimlerin mirasını taşıdığı konusu bugüne getirilen alışkanlıkların kaynağını da göstermiş olacaktır. Osmanlı Devleti'nin de kurucusu ve sahibi olan Türkler tarih boyunca birçok güçlü ve köklü devlet kurmuş ya da kurulan devletlerin yönetim kademelerinde yer almışlardır. Dolayısıyla köklü bir devlet geleneğine de sahip olmuşlardır. Kurulan her Türk devleti çağının gereklerini yerine getirmiş kendi dönemlerinin en güçlüleri arasında yer almayı başarmışlardır. Bu devletler birbirlerini takip eder bir sıra izlemese de yeni kurulan her Türk devleti bir öncekinin mirasına sahip çıkmış ve oluşturulan sistemin üzerine koyarak geliştirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Osmanlı Devleti mirası üzerine kurulması da Osmanlı Devleti döneminde şekillenen toplumsal alışkanlıkların birçoğunun yeni kurulan devlete geçtiğini göstermiştir.⁴ Osmanlı Devleti Türk devletleri arasında merkezîyetçiliği en ileri seviyeye taşıyan Türk devleti olmuştur. Devletin kuruluş ve gelişme dönemlerinde son derece etkili olan ve işe yarayan bu sistem ilerleyen zamanlarda devleti içten çökerten bir hastalık haline dönüşmüştür.⁵ Osmanlı'nın merkezîyetçi yapısı sadece Türklerin kurduğu devletlere özgü bir sistem değil Doğu diye tabir edebileceğimiz coğrafyada kurulmuş birçok devletin de sistemini teşkil etmiştir.

Osmanlı Devleti de öncesinde kurulan her Türk devleti gibi ordu ve askerlik kurumuna önemi en üst seviyede göstermiş, devlet henüz kuruluşunu tamamladığında ilk olarak ordu için kaynak araştırmaları yapılmıştır. Dönem itibarıyla Batı devletlerinden birini oluşturan Doğu Roma'nın da kullandığı *Tımar* sistemi Osmanlı Devleti için de bir örnek teşkil etmiştir. Osmanlı'da merkezi ordunun yanı sıra yardımcı kuvvetleri temin etmek için *Tımar* sistemi geliştirilmiştir. Devletin sürdürülebilir bir düzene oturtulabilmesi için kurulan bütün sistemler asker ve ordu ihtiyacı gözetilerek yapılmıştır. XVII. yüzyıla gelindiğinde merkezi sistemin bir sonucu olan ve Türk geleneğinden kaynaklı ordu millet anlayışı gereği Osmanlı bütçesinin önemli bir bölümü hatta saray için ayrılan paradan daha fazlası ordu için sarf edilirken⁶ bu durumun ileride sistemsel bir soruna dönüşeceği hesaplanamamıştır.

Tablo 1 Osmanlı Devleti'nde muhtelif yıllara göre asker sayısı ve orduya ayrılan bütçe hakkında.

Yıllar	Asker Sayısı	Ayrılan Bütçe
1528	21,519	57.707.666 Akçe

³ Sami Zariç, Tarihsel Kökeninden Ülkelere Göre Türlerine Aydınlanma Felsefesi (Çağı) ve Türkiye Cumhuriyeti, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2017, 28: 35; Atiye, Emiroğlu, Cumhuriyet dönemi darbelerin Türk demokrasisi ve çağdaşlaşmasına etkileri üzerine bir inceleme. 2016. s. 2.

⁴ Gökhan, Erdem, 12 Eylül Darbesi'nin Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerine etkileri: Avrupa Topluluğu ve Avrupa Konseyi'yle ilişkiler. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 12, 14.1: s. 30.

⁵ Kemal Haşim Karpat, Osmanlı Modernleşmesi: Toplum. Kuramsal Değişim ve Nüfus, Ceren Elitez (Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları, 2019, s. 15.

⁶ Kemal Haşim Karpat, Osmanlı Modernleşmesi: Toplum. Kuramsal Değişim ve Nüfus..., s. 29.

1563	38,599	111.917.392 Akçe
1582	44,468	115.039.203 Akçe
1670	88,382	236.605.688 Akçe

1670 yılı itibariyle Osmanlı Devleti toplam bütçesinin 637.206.348 akçe olduğu ve bu bütçe içerisinde 236.605.688 akçenin askeri harcamalar için kullanıldığı bilinmektedir. Tabloda verilen rakamlardan da anlaşılacağı kadarıyla devlet bütçesinin önemli bir kısmı orduya ayrılmış, artan nüfus ve kaybedilen toprakların da etkisiyle bu durum devlet için bir külfet haline dönüşmüştür. Dolayısıyla Osmanlı devlet adamları orduya ayrılan bütçe oranı genel bütçeyi olumsuz etkilediği için çözüm olarak Tımar sistemi üzerinde değişiklikler yapmayı kararlaştırmışlardır. Özel mülkiyet sistemi geliştirilmek istenmiş ve özel çiftlikler kurulmuştur. Fakat özel çiftlikler de eskiden bu tımarlarda yetişen sipahilere teslim edilince hedeflenenler gerçekleşmemiştir. Arazilerin atıl durumdan faal hale gelmesi beklenirken daha da işlevsiz hale gelen tımar arazileri otlak ve meralara dönüşmüştür. Yani tarım yapıp ürünleri ihraç etme düşüncesi gerçekleşmemiştir. Üstüne vergilerin arttırılması ve yeni vergilerin getirilmesi özellikle Anadolu'da isyanların artmasına neden olmuştur. Anadolu'da yaygınlaşan bu isyanların çoğunun da *Celali isyanları* adı verilen tımar arazileri ellerinden alınan sipahiler aracılığı ile gerçekleştirildiği bilinmektedir.⁷ XVII. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin Batı'daki değişimi fark edip bu yönde çalışmalara başladığı dönem olmuştur. Bu yüzyılda dahi ekonomik kaygılarla yapılan reform çalışmalarının odağını asker ve ordu oluşturmuştur. Osmanlı padişahı III. Selim'in Batı tarzında kurmaya çalıştığı ordu ve sonrasında yaşanan aksamlar da bunu göstermektedir. Devlet kademesinin en üst seviyesinde bulunanların her fırsatta daha merkezîyetçi ve mutlak iktidar anlayışları toplum ile devlet adına yapılan yenilikçi yaklaşımları sekteye uğratmıştır. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti her ne kadar merkezîyetçi bir yapıda olsa da yönetilen alanın genişliği dolayısıyla eyaletlere ayrılarak yönetilmiştir. Zamanla eyalet yöneticilerinin güçleri artmış, ayanlar olarak bilinen sınıf doğmuş ya da böyle bir sınıfın oluşturulmasına ihtiyaç duyulmuştur. Ayanların ya da eyalet yöneticilerinin temin ettikleri askerler de Osmanlı ordu sisteminde yardımcı kuvvetlerin önemli bir bölümünü oluşturmuştur. Örneğin XIX. Yüzyılın başında yapılan Osmanlı-Rus Savaşı'nda (1806) Osmanlı kuvvetlerinin neredeyse tamamını ayanların sağladığı yardımcı kuvvetler temsil etmiştir. Bu kadar güçlü hale gelen ayanların ya da eyalet yöneticilerinin merkezi sistem için baskılanmak istemeleri de devlet içinde bunalımlara sebep olmuştur. Osmanlı Devleti içinde ayanlar padişaha karşı gelmeyen onlara bağlı yöneticiler olarak görülmüştür. II. Mahmut dönemine gelindiğinde ise yapılan ıslahatlar ayanlara açılmış bir savaş olarak anlaşılmıştır. Ayanlara açılan savaşın bir neticesi olarak Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı ne kadar güçlü olduklarını ve devletin varlığını tehlikeye düşürecek kurumlar haline geldiklerini gösterir mahiyettedir. Ayanlarla padişah arasında yaşanan sürtüşmeden hareketle yardımcı kuvvetlerin mevcut durumunu rahatsız eden reformların yanı sıra XVII. yüzyıl itibariyle gerçekleştirilmek istenen reformlar arasında ordunun modern hale getirilmesi çalışmaları hiç şüphesiz Osmanlı Devleti'nin en önemli askeri sınıfını oluşturan yeniçerileri de rahatsız etmiştir. Yeniçerilerin Osmanlı ordusu içerisinde önemli bir konumda olmaları ve padişah değiştirecek ya da öldürecek kadar ileriye gidebilmeleri de ordunun Osmanlı Devleti için kontrol edilemez bir organ haline gelmesinin neticesi olmuştur. Merkezi yönetim sistemini sekteye uğratan bu durum ocağın kapatılması ve yerine Avrupalı tarzda bir askeri sistemin getirilmesini gerekli kılmıştır (Karpata, 2019, ss. 70-78). Tabii bu sistemin Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna dayanan köklülüğünden kaynaklı olarak kolay değişmesi de mümkün

⁷ Kemal Haşim Karpata, Osmanlı Modernleşmesi: Toplum. Kuramsal Değişim ve Nüfus..., s. 62-64.

olmamıştır. XVIII. ve XIX. Yüzyıl itibariyle yaşanan savaşlar ve çok sayıda toprağın kaybı ülke içerisinde hem nüfusu hem de askeri harcamaları arttırmıştır. Kaybedilen toprakların içerisinde tımar arazilerinin olması yardımcı kuvvet açığı doğururken merkezi orduda sayı artışının gerekli hale gelmesi hem askeri harcamaları arttırmış hem de merkezi ordunun ülke yönetiminde daha kuvvetli hale gelmesine neden olmuştur. Neredeyse her çeyrek asırda bir gerçekleşen savaşlar asker ihtiyacını gerekli kıldığı gibi ülkenin neredeyse bütün kaynaklarının ordu için sarf edilmesine neden olmuştur. Daha kuruluşundan dağılma dönemine kadar Müslüman ahalinin askerlik dışındaki mesleklere rağbetinin az olması ticaretin de Ermeni, Rum, Musevi ve Yahudilere bırakılması iktisadi sistem sorununu da beraberinde getirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin dağılma döneminde dünyanın dört bir yanından savaşlar veya farklı siyasal sebeplerle ülke içerisine yaşanan göçler de ülke ekonomisini zor duruma sokmuştur. Bu göçlerin çoğunun kaybedilen Osmanlı topraklarından olması göç dalgalarını önlemeyi imkânsız hale getirmiştir. Osmanlı'nın göçler için hazırladığı bir dizi plan ise geleceğe yönelik olarak düşünülmüştür. Bu düşüncenin temelini ise Anadolu'da gayrimüslim tebaaya karşı Müslüman nüfusu arttırmak ve ülke nüfusunu tarım ve hayvancılığa teşvik ederek de kalkınmasını sağlamak oluşturmuştur. İleriye dönük düşünülen bu planlar ve yaşanan göçler hâlihazırdaki kötü durumu daha da güç hale getirmiştir. Bu ileriye dönük planların temelini ise âtlı durumda olan arazilerin daha işlevsel hale getirilmesi oluşturmuştur. Bu sayede Osmanlı ülkesinde tarım gelişecek ve üretilen ürünlerin dışa dönük ticareti yapılacak ve Osmanlı toplumu tarımı öğrenecektir.⁸ Fakat istenenin kolay benimsenecek bir durum olmadığı da uzun sürmeden anlaşılacaktır. Yaşanan savaşlar nedeniyle toprağını terk edip Osmanlı topraklarına sığınanlar dahi kendilerine sağlanan çoğunluğu tarım ürünleri ve büyükbaş hayvan olan yardımları⁹ satın askerlik mesleği içerisinde kalmayı tercih edecektir. Bunun sebebi ise bitmek bilmeyen savaşlar nedeniyle asker ihtiyacının süreklilik arz etmesi ve toplumun geçim kaynağı olarak askerlik mesleğini görmesidir. Bu durum ordunun en önemli meslek olarak gösterilmesine ve peygamber ocağı olarak görülüp kutsiyet atfedilmesine sebep olacaktır. Nitekim son dönemde ordu kurumuna yüklenen kutsiyet devletin sivil yöneticilerinin varlığı için tehdit oluşturur hale gelmiştir. Göçlerle yapılmak istenen tarım reformları da işe yaramamıştır. Böyle karışık bir dönemde Avrupa'ya yönelmek adına atılan adımlar da istenileni verememiş, XVII. yüzyıl için geç olmayan adımların XIX. yüzyılda atılmaya çalışılması yapılan en büyük yanlış olmuştur. Osmanlı toplumu temel alındığında devleti kurtarmak adına yapılacak reformların her ne kadar çağın gereklerine göre yapıldığı düşünülse de halkın buna hazırlık durumunun tespit edilmemesi olması muhtemel kötü sonuçları doğurmuştur. Osmanlı Devleti toplumun mevcut hali ve yaşanan savaşlarla şekillenen son durumundan hareketle yaşanan darbe girişimlerini asker eliyle bastırmıştır. Bu bastırma girişimleri ise ordunun mevcut durumu korunarak gerçekleştirilmiştir. Bu haliyle yaşanan darbe girişimlerinin ordu eliyle bastırılması merkezi yönetim anlayışının pekiştirilmesine yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Yaşanan birçok savaşta doğru idare edilemeyen merkezi yapı devletin işleyişini de zorlaştırmıştır. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı öncesinde yaşadığı en büyük savaş olan 93 Harbi'nde yaşanan yönetim aksamaları buna örnek teşkil etmiştir. Osmanlı Devleti gerek kuvvet olarak daha üstün gerekse de ordusunun daha modern araç gereçlere sahip olmasına rağmen yönetim aksaklıklarından

⁸ Nedim İpek, Rumeli'den Anadolu'ya Türk göçleri, 1877-1890. Turk Tarih Kurumu Basmevi, 1994, s. 227.

⁹ Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri, Numara 121., C. I-II. İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivinin genel müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 2012, s. 124.

savaşı kaybetmiştir.¹⁰ Sonraki süreç ise mevcut durumun korunduğunu göstermiş, darbeler sonucunda ülke yönetimi ve padişah değişiklikleri yaşanmaya devam etmiştir.

Genel anlamda özetleyecek olursak XVII. yüzyıla değin genişleme politikası izleyen ve bunda da başarılı olan Osmanlı Devleti'nin doğal sınırlara ulaşması ve kazandığı konum devleti yönetenlerin bir nevi gözlerini kör etmiş çevresinde yaşananları görmez hale getirmiştir. Hal böyle iken Avrupa'nın sanayi ve toplum düzeninde yaşadıkları değişimler görülemedi, bu durum fark edildiğinde ise geç kalınmıştır. Osmanlı devlet adamları bu durumu fark ettiklerinde önce devleti kurtarma politikaları geliştirmeye çalışmışlar bunun için de yenileşme çalışmalarına hız vermişlerdir. Toplumun bütün alanlarında düşünülen yenileşme çalışmaları ise merkeziyetçiliğin bir sonucu olarak orduda başlatılmıştır.¹¹ Burada yapılan yenileşme çalışmaları ise halka inmemiş ve toplum ile yönetim arasındaki uçurum daha da büyümüştür.

XVIII. yüzyılın sonları ve XIX. yüzyıl boyunca yaşanan toprak kayıpları ile Anadolu coğrafyasındaki nüfus değişimi devleti kurtarmak adına endişeleri daha da arttırmış, savaşların sıklığı ise ordunun modernizasyonu yönünde çabaları daha da arttırmıştır. Osmanlı Devleti'nin son yıllarını yaşadığı yüzyılda siyasi, hukuki, sosyal ve iktisadi yaşamın her alanında değişimler yaşanmış, toplumun modernleşmesinin ortaya çıkardığı 139 yeni zümre ve yenilikçi entelektüeller ordu etrafında örgütlenmiştir. Yakın geçmişte Fransız İhtilali'nin yaşandığı ve Osmanlı Devleti'nin Batıdaki topraklarını kaynamaya sevk eden gelişmeler tam manasıyla anlaşılammıştır. Osmanlı Devleti'nin merkezi yapısı yeniliklerin merkezinin ordu kurumu olmasına neden olmuştur. Ordu mensupları ise devleti kurtarmak için düşünülen Osmanlılık, İslamcılık, Batılılaşma ve Türkçülük akımları etrafında farklı gruplar etrafında birleşmişlerdir.¹²

Yeni Osmanlılar olarak adlandırabileceğimiz, harbiye sınıfına mensup ve aynı zamanda Batılı anlamda eğitim alan aydın zümrenin yenilikçi çalışmaları ve topluma yön verme istekleri Osmanlı Devleti'nin son asrının yarısına etki etmiştir. Bu entelektüel kesim Jön Türkler ile İttihat ve Terakki gibi birçok cemiyetin kurulmasına da öncülük etmişlerdir. Çoğunluğunu ordu mensuplarının oluşturduğu bu cemiyetler 30 Mayıs 1876 tarihinde Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi, 31 Mart Vakası (1909) ile II. Abdülhamid iktidarına son verilmesi gibi darbeler yapmışlardır. Yine Kurtuluş Savaşı'nın da ana aktörü olmuşlar yeni kurulan devletin temellerini atmışlardır.¹³ Yeni Osmanlılar ve sonrasında gelen Avrupa görmüş aydın kesim gördüklerini ve tecrübe ettiklerini halka yansıtamamış, hatta halk tarafından dışlanmışlardır. Aydınlanmanın gerekleri olarak topluma sundukları ise din karşıtı olarak görülmelerine neden olmuştur. Aydınların yenilikçi fikirlerini yayamamaları ise toplumun aydınlanmaya olan uzaklığını göstermiştir.

2. Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Yeni Toplum İnşası

Türkiye Cumhuriyeti Devleti daha kuruluşunda devraldığı mirasın etkisi ile birçok kez sivil-asker çatışmalarının yaşandığı olaylara sahne olmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasında

¹⁰ Murat Nalçacı, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Sürecinde Rusya Ordusu, Tarih Dergisi, 2011, s. 169; Mehmet Ali Yalçınkaya, "Rumeli Garp Orduları Başkumandanı Süleyman Hüsnü Paşa'nın 93 Harbi Mağlubiyetine Dair Görüşleri", 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi) Vatan Neresi? Uluslararası Sempozyumu, İstanbul, 2018, s. 460.

¹¹ Önder Canveren, Türkiye'de Ordu-Siyaset-Toplum İlişkilerinin Genel Bir Panoraması: Tarihsel-Sosyolojik Bir Değerlendirme. Mülkiye Dergisi, 2021, s. 138.

¹² Önder Canveren, Türkiye'de Ordu-Siyaset-Toplum İlişkilerinin Genel Bir Panoraması: Tarihsel-Sosyolojik Bir Değerlendirme..., s. 139.

¹³ Önder Canveren, Türkiye'de Ordu-Siyaset-Toplum İlişkilerinin Genel Bir Panoraması: Tarihsel-Sosyolojik Bir Değerlendirme..., s. 139.

hiç şüphesiz halk ve yönetim kademesi arasında oluşan uçurumun etkisinin büyük bir etkisi bulunmaktadır. Daha Osmanlı Devleti döneminde halk ve yöneten arasında oluşan uçurum kolay başa çıkılacak bir durum değildir. Yüzlerce yıl aynı şekilde yönetilen bir ulusun geçmiş alışkanlıkları ya da oluşturduğu yönetilme hafızasının bir anda kendi eline geçtiğini idrak etmesi de güç olacaktır. Avrupa'daki durumdan farklı olarak halkın değil ülkeyi yöneten erklerin değişim ve dönüşüme yönelik çalışmaları, halkı içine alacak bir sistemin oluşturulmasını da güçleştirmiştir. Yeni kurulmuş bir devletin ulusun kendi kendini yönetmesi alışkanlığını edinmesi de şüphesiz zaman alacaktır. Başta Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşlarının öncülük ettiği ulusal kurtuluş savaşının kazanılması yeni kurulan devletin de kaderine aynı aktörlerin karar vermesini zorunlu kılmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün tamamıyla sivil bir yönetim modeli olan Cumhuriyeti yerleştirme çalışmaları ülke yönetiminde bulunduğu sürece devam etmiştir.¹⁴ Nitekim Gazi Mustafa Kemal Atatürk döneminde dahi yöneten ve yönetilenler arasında geçmiş hafızanın tezahürü olarak birçok isyan ve suikast girişimi gerçekleşmiştir. Bu olaylar devletin henüz kurulmasının da verdiği cesaretle olağanüstü hâl yasaları ile savuşturulmuştur. Başta her şey sivil bir yönetimin gereklerini yerine getirebilecek planlamalar yapılarak bu planları hayata geçirmek üzerine kurgulanmıştır. Bu yolda gerçek bir muhalefet oluşturulabilmesi için Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi partilerin kurulmasına ön ayak olunmuştur. Bu girişimler Batılı tarzda oluşturulmaya çalışan devletin mevcut konumdaki halkın buna hazır olmaması nedeniyle farklı yönlerde evrilmesine neden olmuştur. Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, kılık kıyafet kanunu, harf inkılabı gibi gelişmeler henüz savaşlardan kurtulmuş ve geçmiş hafızasını koruyan milleti farklı çatılarda birleştirmiştir. Bu durum Şeyh Said İsyanı ve İzmir suikastı gibi gelişmeler ile sonuçlanmıştır. Bu durumda devletin yönetici kademesi ordusunu bu olaylarda aktif kullanmıştır. Bu da gelecek dönemlerde ordu hafızasında geri dönülmez bir koruyucu görev edinmesine neden olmuştur. Mevcut şartlar gereği bu gelişmelerin savuşturulması için ordunun üstlendiği rol doğru olsa da gelecek dönemlere böyle bir mirasın bırakılması yönetici sivil çatışmalarını sürekli hale getirmiştir. Mustafa Kemal Atatürk asker-sivil ayrımını her fırsatta önlemeye çalışsa da kendisinden sonraki dönemlerde bu ikilem daha belirgin hale gelmiştir. Bir de yeni kurulmuş bir devletin mirasının koruyucusu olarak en önemli vazifenin orduya düşmesi önü alınamayan darbe kalkışmalarına sebep olmuştur. Aslında bu yaklaşımın temelini Millî Mücadele yıllarında yaşananlar ile aynı doğrultuda olduğu düşünülebilir. Nitekim Millî Mücadele yıllarında Osmanlı Devleti yöneticileri ile halk arasında büyük bir uçurum oluşmuştu. Millî Mücadele'nin çıkış noktası da bu ekseninde gerçekleşmiş, Osmanlı yönetimi ile halk arasındaki kopukluk her fırsatta dile getirilmişti. Bu dönemde oluşan sivil idareye güvensizlik geleneği Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarihinde de yeniden ortaya çıkmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kabuk değiştirmek için halka rağmen mi halkı da arkasına alarak mı hareket etti? Muhtemeldir ki bu soru için ilk akla gelen cevabı halka rağmen seçeneği oluşturmaktadır. Fakat dönemin şartları düşünüldüğünde yeni bir yönetim biçiminin geliştirilmesi ve bunun da çağın şartlarına uygun olması gerekmektedir. Burada ikinci bir tartışma konusunu ise yönelimin Batı yönlü olmasıydı. Bu konuda da daha kısa süre önce Osmanlı aydınları tarafından yönün Batı olması gerektiği birçok kez düşünülmüş fikirlerden birini oluşturmuştu. Çünkü dönem itibarıyla dönecek bir Doğu yönü yoktu. Çünkü Doğu topraklarında halkın kendi kendini yönettiği bir devlet yapısı da bulunmamaktaydı. Başka bir yaklaşımla Batılı devletler her anlamda büyümüş, Doğulu devletler de olabildiğince küçülmüştü. Zaten ülke yönetimi ve halk arasındaki kopukluğun sebebi de buydu. Halkın

¹⁴ Mehmet Zeki Duman, Türkiye'de Ordu-Siyaset İlişkileri ve Askeri Darbelerin İdeolojik Kökenleri, *İnsan ve İnsan*, 2019, s. 155.

hâlihazırda mutlak monarşi veya meşruti monarşi tarzı bir yönetim hafızasına sahip olması hiç bilmedikleri bir yönetim anlayışını benimsemelerini de güçleştirmekteydi.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinin sonuna gelindiğinde Avrupa dışında halkın kendi kendini yönettiği ilk devlet kurulmuştu. Bu devletin adında da Cumhuriyet geçmekteydi. Bu durum dönem itibarıyla Doğu toplumları için imkânsız gibi görünen bir olayın gerçekleştiğini göstermekte, krallık ya da monarşi ile yönetilen birçok Doğu devletine de örnek teşkil etmekteydi. Yeni kurulan bu devletin yöneliminin Batı olması da Doğu’da herhangi bir örneğin olmamasından kaynaklıydı. Nitekim devletin yeni kurulmuş olması ve tepkileri şiddetle bastırması varlığının korunmasına da yardım etmiştir. Halkın bu sistemi benimsemesinin zaman alacağı gerçeğiyle adımların hızlı atılması yani reformların bir an önce tamamlanması gerekmektedir. Bu nedenle devletin tek partisi ve yöneticisi konumunda olan Cumhuriyet Halk Partisi ve hükümeti halkın mevcut durumunu da gözetenek devletçiliği ön plana çıkarmış, böylece halkın yeni reformlara uyum sağlaması için mücadele vermiştir. Ülkenin yeniden yapılandırılmasına yönelik çalışmaların yanı sıra ülke yönetiminin de daha demokratik bir iklime kavuşması çalışmaları sürekli denenmiştir. Dolayısıyla Mustafa Kemal Atatürk’ün Cumhurbaşkanlığı döneminde birçok kez çok partili döneme geçiş denemeleri yapılsa da sonuç vermemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarihinde 1940’lı yılların sonuna gelindiğinde şartlar oluşmuş ve çok partili hayata geçmiştir. Gerek Mustafa Kemal Atatürk döneminde gerekse İsmet İnönü döneminde istense de başarısız devletin sivilleşmesi sonuç vermeye başlamıştır. 30 Mayıs 1949 tarihinde ordunun Millî Savunma Bakanlığı’na bağlanması ve ordunun kuvvet komutanlıklarına ayrılması¹⁵ ordunun devlet yönetimindeki konumunun zedelendiği yönünde tartışmalara yol açmıştır. Sivilleşme adımlarının sonuç vermesi ve sivil yönetimin halk üzerindeki etkisinin artması, ordunun halk üzerindeki etkisinin azalması ve sivil yönetimin yeni kurulmuş devletin reform çalışmalarını sekteye uğratacağı endişesi ordu kademesinde bulunanları harekete geçirmiştir. Bu hareketin dönemin iktidarı olan Demokrat Parti’ye yönelikmiş gibi algılanması ise ülke yönetiminde olmalarından kaynaklanmıştır. DP’nin yapmak istedikleri ve bu yönde atılan adımlar devletin sivilleşmesi için olsa da ordunun iktidara müdahalesi yüzyıllar boyunca Türk devletlerinin yönetilmesinde etkili olan bir geleneğin tezahürü olarak karşımıza çıkmıştır.¹⁶ Bu gelenek ordunun yönetimde olması durumu veya yönetimi etkileyici konumda bulunma isteği olarak zikredilebilir. Geleneğinde bulunan cesaret ile sivil yönetimi kendi sınırları içerisinde tutmak için harekete geçmiş, mevcut rahatsızlıklar ordu içerisinde sivil yönetimin dizginlenmesi yönünde seslerin yükselmesine neden olmuştur. Hiçbir sosyal olay tek başına açıklanamasa da görünürdeki sebep olarak devleti yönetenlerin görevlerini yerine getiremediği söylemi üzerinden Cumhuriyet tarihinde ilk olmak üzere ordu yönetime el koymuştur. 27 Mayıs 1960 yılında gerçekleşen bu olay demokratikleşme sürecine vurulan ilk darbe olmuştur. Bu durum aynı zamanda asker-sivil mücadelesinde askerinin gücünü daha da arttırmıştır. 1960 darbesinden çıkarılacak bir diğer sonuç da demokrasinin bir gereği olarak Türk toplumunun henüz farklı fikirlere açık olmadığıdır.

1960 darbesi ve sonrasında yaşananlar da halkın daha fazla özgürleşmesinin önünün alınması olarak değerlendirilebilir. Gerçekleşen ilk darbe girişiminin başarıya ulaşmaması ordu içinde yeni darbe oluşumlarını da cesaretlendirmiş, ordu içinde birçok farklı cunta ya da örgütlenme doğmuştur. Bu cunta grupları sivil hayatta da çalışmalarını sürdürmüş birçok dergi

¹⁵ Levent Börklüoğlu, *27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sonrası Türkiye’de ordu-siyaset ilişkisi (1960-1965)*, (Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, 2010, s. 62.

¹⁶ Abdulvahap Akıncı, Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri. EOGÜ İİBF Dergisi, 2014, s. 60.

ve sivil toplum kuruluşu ile iş birliği içerisinde çalışmışlardır. 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen darbe birçok ordu mensubunca parlamenter sistemi yok edemediği için başarısız sayılmıştır. Dolayısıyla cunta oluşumlarının çoğu tek partili bir düzeni tercih etmiştir. Bu şartlar altında birçok başarısız darbe girişimi ile geçen 1960'lı yılların sonunda 9 Mart 1971'de bir darbe girişimi daha gerçekleşmiştir. Bu darbe girişimi de toplum düzeninin bozulmasına ve sivillerin ülkeyi yönetememesine dayandırılmıştır.¹⁷ Bu darbe ordunun, halk arasında yapılabileceği ve kendine taraftar sağlayacağı bir zemin oluşturabileceğinin de mümkün olduğunu göstermiştir. 1960 yılında gerçekleşen ilk darbe girişimi ile parlamenter sistemin son bulmaması Türk halkının aydınlanma yolunda doğru adımlarını gösterse de yönetim ile yönetilen arasındaki uçurumun sürmesi ve yönetenlerin kontrol güçlerini kaybettiklerini düşünmeleri mevcut düzene müdahale etmelerine neden olmuştur. Halkın herhangi bir sebeple ülke yönetimini protesto etmesi bir yönetim zafiyeti olarak görülmüş ve bu sayede her kargaşa durumunda darbe zemini korunmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarihinde darbe girişimlerinin ordu eliyle olması yasama, yürütme ve yargı erklerinin yanına ordunun da müdahil olması durumu ortaya çıkmıştır.

Türkiye Cumhuriyetinde 1980'li yıllara gelindiğinde de durum değişmemiştir. 1960'lı yıllarda başlayan gelenek korunmuş, gerekçeler kısmen farklı gibi görünse de temelde ülke yönetimine yapılan müdahaleler aynı kalmıştır. Darbeyi gerçekleştiren unsurlar darbenin bir gereklilik olduğunu, Cumhuriyetin temel ilkelerini koruduklarını, ülke yönetimine müdahaleyi halkın istediğini ve toplumun huzurunu sağladıklarını iddia etmişlerdir.¹⁸ Fakat toplumda cereyan eden olayların başka bir çözüm yolu ile çözümlenemeyeceği tartışması neredeyse hiç yapılmamıştır. Ülke tarihinin belirli bir döneminden sonra neredeyse her on yılda tekrarlanan bu girişimler, toplum içerisinde darbeyi gerekli gören bir kesimin de oluşmasına neden olmuştur.¹⁹

Türkiye'de 1990'lı yılların sonuna gelindiğinde de ordu, din ve siyasetin birleşiminden duyduğu kaygıları dile getirerek bir kez daha yönetime müdahale tehdidinde bulunmuştur. Bu dönemde önceki dönemlerden farklı olarak sivil siyasi temsilciler kısık bir ses tonu ile demokrasiyi savunacaklarını belirtse de ordunun ülke yönetiminde edindiği yer ne şartta olursa olsun kararlı davranacakları yönünde tavır göstermelerine neden olmuştur. 29 Şubat 1997'de asker ve sivil yönetim arasında geçen bu güç gösterisi bir kez daha asker lehine sonuçlanmıştır.²⁰ 2000'li yıllara gelindiğinde dünya genelinde medya organlarının yanına etkili bir sosyal medya eklenmiştir. Halkın eskiden olduğunun aksine toplum içerisinde cereyan eden bir olayı öğrenme hızı ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Halkın birbiri ile iletişiminin artması tepki mekanizmalarını da daha güçlü hale getirmiştir. 2016 yılında devlet yönetimini değiştirmek için sivil bir örgütün asker eliyle darbe yapmak istemesi halkın tepki mekanizmalarının gelişmesi ve sivil yöneticilerin de bu konuda kararlı duruşları sayesinde engellenmiştir.²¹

¹⁷ Erkan Şen, Tarihi, Siyasi ve Fikri Arka Planıyla 9 Mart 1971 Darbe Girişimi, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, 2014, s. 64-77.

¹⁸ Diren Çakmak, Türkiye'de asker-hükümet ilişkisi: Albay Talat Aydemir örneği. *Gazi Akademik Bakış*, 2008, s. 64.

¹⁹ Mehmet Zeki Duman, Türkiye'de Ordu-Siyaset İlişkileri ve Askeri Darbelerin İdeolojik Kökenleri..., s. 157-158.

²⁰ Osman Ağır, Türkiye'de Askeri Darbeler Karşısında Siyaset Kurumunun Tutumu, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2018, 15: 12.

²¹ Osman Ağır, Türkiye'de Askeri Darbeler Karşısında Siyaset Kurumunun Tutumu..., s. 3.

SONUÇ

Dünya tarihine yön veren birçok toplumsal olay içerisinde zamanla beliren ihtiyaçların veya güç dengelerinin değişimi toplumsal dönüşümlere sebep olmuştur. İnsan nüfusunun gün geçtikçe artması ve bir ülkenin toplumunun gereksinimlerinin karşılanabilmesi için girişilen mücadeleler yönetim sistemlerinin dönüşümünü de etkilemiştir. Her çağın popüler bir toplum düzeni ve ülke yönetim şekli olmuştur. İnsanlığın çağlar boyu gelişim serüveni içerisindeki değişiklikler hep daha iyinin hedeflenmesinden toplumsal mutabakatların da zamanla değişimini gerektirmiştir. Bilinmeyenin yol açtığı korkular gün yüzüne çıkan tereddütlerin aşılmasıyla insan hayatı ve özgürlüğü de her geçen gün önem kazanmıştır.

Her milletin yönetsel anlamda bir kültürü buna bağlı olarak da bir toplum düzeni oluşmuştur. Bu düzeni yalnızca ırksal birliktelik değil coğrafi şartlar, içine girilen başat kültür ve toplumda yaygın olan inanışlar da şekillendirmiştir. Toplumsal bir dönüşümün benimsenme ve yayılma hızında da aynı faktörler belirleyici olmuştur. Örneğin çağların adlandırılırken genel bir çerçeve çizilerek tasvir edilmesi ve sınırlanması da yaygın olan dönem özellikleriyle bağdaştırılmaktadır. Bir çağın her toplumda aynı anda bütün özellikleriyle var olması mümkün olmadığı gibi aynı toplum içerisinde dahi farklı zamanların yaşandığı da görülmüştür.

Zamanın her toplumda görece farklılıklar oluşturmasının oluşturduğu çatışma iklimi ya da güçlü olanın zayıf olana kendini kabul ettirme çabaları toplumların birbirleriyle sürekli yarış halinde olmalarına neden olmaktadır. Küresel anlamda çatışmalara yol açan bu dönüşümler bazı zamanlar Doğu'nun üstünlüğü bazı zamanlar da Batı'nın üstünlüğü ile sonuçlanmıştır. Orta Çağ boyunca Batı'nın her anlamda Doğu'dan geri kalmışlığı üstün güç yönetim olarak da Doğu toplumlarının üstünlüğünü kabul etmeleri ibrenin gelişim anlamında Batı'ya dönmesi ile tersi yönde etkileşime neden olmuştur. Günümüzde dahi geçmiş alışkanlıklarını sürdüren birçok Doğu toplumu Batı'nın bu üstünlüğünün etkisine maruz kalmıştır. Bu etki daha çok yönetsel anlamda kendini göstermiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti konum itibarıyla Batı ile Doğu arasında köprü vazifesi görmektedir. Fakat nüfusun menşei bakımından ise daha çok Doğu'ya yakındır. Gelişim anlamında dönüşümün Batı yönünde olması Doğu ile Batı arasında kalmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son günlerinde kendini gösteren Batı'ya yönelme çabaları Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile de devam etmiştir. Türkiye'nin konumu Doğu yönlü gerçekleşecek olan dönüşümün ilk kapısı olacaktır. Nitekim de öyle olmuş Batı'da kabul edilmiş yaygın yaklaşımların ilk izleri Türkiye'de görülmüştür. Demokratikleşme adına atılan yönetim biçimi değişikliği de bunu örneklemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Batı yönlü gelişimi bünyesinde barındırdığı Doğu kültürünün izleri nedeniyle zaman zaman çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Yönetim biçiminin halk tarafından benimsenmesi de doğal bir sonuç olarak zaman almıştır. Halkın kişi hak ve hürriyetlerinden yoksun bırakılamayacağı, yönetim erkinin halkı baskılamasının bir son bulacağı son yaşanan darbe girişimiyle anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Ağır, Osman, Türkiye'de Askeri Darbeler Karşısında Siyaset Kurumunun Tutumu. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2018, 15: 1-26.

Akıncı, Abdulvahap. Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri. *EOĞÜ İİBF Dergisi*, 2014, 15.

Börklüoğlu, Levent, *27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sonrası Türkiye'de ordu-siyaset ilişkisi (1960-1965)*, (Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, 2010, s. 62.

Canveren, Önder. Türkiye'de Ordu-Siyaset-Toplum İlişkilerinin Genel Bir Panoraması: Tarihsel-Sosyolojik Bir Değerlendirme. *Mülkiye Dergisi*, 2021, 45.1: 125-153.

Çakmak, Diren, et al. Türkiye'de asker-hükümet ilişkisi: albay talat aydemir örneği. *Gazi Akademik Bakış*, 2008, 02: 35-68.

Duman, Mehmet Zeki, Türkiye'de Ordu-Siyaset İlişkileri ve Askeri Darbelerin İdeolojik Kökenleri. *İnsan ve İnsan*, 2019, 6.20: 145-164.

Emiroğlu, Atiye. Cumhuriyet dönemi darbelerin Türk demokrasisi ve çağdaşlaşmasına etkileri üzerine bir inceleme. 2016, ss. 1-22.

Erdem, Gökhan. 12 Eylül Darbesi'nin Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerine etkileri: Avrupa Topluluğu ve Avrupa Konseyi'yle ilişkiler. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 12, 14.1: 29-64.

İlal, Ersan. Magna Carta. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1968, 34.1-4: 210-242.

İpek, Nedim. *Rumeli'den Anadolu'ya Türk göçleri, 1877-1890*. Turk Tarih Kurumu Basmevi, 1994.

Karpat, Kemal Haşım, *Osmanlı Modernleşmesi: Toplum. Kuramsal Değişim ve Nüfus*, Ceren Elitez (Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları, 2019.

Nalçacı, Murat. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Sürecinde Rusya Ordusu. *Tarih Dergisi*, 2011, 54: 149-172.

Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri, Numara 121., C. I-II. İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivinin genel müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, (2012).

Şen, Erkan, *Tarihi, Siyasi ve Fikri Arka Planıyla 9 Mart 1971 Darbe Girişimi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, 2014.

Uyar, Hakkı, Türkiye'de Askeri Darbeler ve Nedenleri Üzerine Bir Analiz Denemesi, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2015 Temmuz: 77-96.

Yalçınkaya, Mehmet Ali, "Rumeli Garp Orduları Başkumandanı Süleyman Hüsnü Paşa'nın 93 Harbi Mağlubiyetine Dair Görüşleri", *1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi) Vatan Neresi? Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul, 2018, ss. 460-483.

Zarıç, Sami. Tarihsel Kökeninden Ülkelere Göre Türlerine Aydınlanma Felsefesi (Çağ) ve Türkiye Cumhuriyeti. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017, 28: 33-54.